

1988 YILI KLAZOMENAI ÇALIŞMALARI RAPORU

Prof. Dr. GÜVEN BAKIR

A) *M. Gül Tarlası Çalışmaları*¹

1987'de bir sondaj niteliğinde başlayan ve M. ö. 6. yüzyıl ile geometrik/protogeometrik düzlemlerin araştırıldığı M. Gül Tarlasında açılan alana, M. ö. 6. yüzyıl mimarisinin gelişimini incelemek amacı ile yapılan eklemelerle devam edilmiştir.

Bu yılki çalışmaların amacı, M. ö. 6. yüzyılın tabakasının mimarisi, malzemesi ve tabakalarının üzerinde 1987 mevsiminde elde edilen verilerin doğrulanması ve yeni gözlemler ile bu yüzyılın M. Gül Tarlasındaki durumunun incelenmesidir.

Geçtiğimiz yıl bir bölümü açığa çıkarılan ve 'A' odası olarak adlandırılan yapının özellikle mimari durumunun açıklığa kavuşturulması, kazının ana hedefini oluşturmuştur. Bu nedenle, 1987 mevsiminde açılan alana kuzey ve batıda yeni eklemeler yapılmıştır.

Bu alanda 1987 yılında yapılan kazılar sonucu, bir bölümü açığa çıkarılan 'A' odasının 4 mimari evresi ve bu mimariye bağlı olarak da 2 tabakası olduğu belirlenmişti. İlk mimari evrenin kuzey - güney doğrultulu 1 no.lu ve bu duvarı dik olarak doğu - batı doğrultusunda kesen 2 ve 4 no.lu duvarlardan oluştuğu düşünülmüştü. İkinci mimari evrede ise, nedenini bugün için belirleyemediğimiz bir gerekçe ile, kullanılan alanın daralması pahasına 3 no.lu duvar, kuzey - güney doğrultuda 1 no.lu duvara paralel olarak eklenmiştir.

Bu iki mimari evrenin taban düzlemi, oda içinde 1.96-1.90 kodlarında malzemesi ile birlikte ele geçmiştir. Üçüncü mimari evreyi ise 1 ve 3 no.lu duvarların arasının taşlarla doldurulması oluşturur. Buna bağlı olarak odayı güneyden sınırlayan 2 no.lu duvarın önünde 2.35-2.25 kodlar arasında meyilli olarak güneye inen bir taş döşemeli avlu (B) yer almaktadır. Üçüncü mimari evrenin hemen ardından, avlu kesiminde döşeme tabanının hemen üzerine oturan dörtgen şekilli, doğu sınırlarını, muhtemelen 4. yüzyıldaki tahribattan dolayı açık

¹ Bu bölüm Y.E. Ersoy'un raporuna dayanmaktadır.

olarak belirleyemediğimiz ve bundan dolayı doğudaki 1 no.lu duvar ile bağlantısını göremediğimiz bir eklenti, dördüncü evreyi oluşturmaktadır. Üçüncü ve dördüncü mimari evrelere ait taban üzerinde (2.40-2.35 m. kodlarında), arasında bantlı iyonya kâseleri ve yatay 's' motifli amphora gibi in situ malzemenin yanında 'C' tipi attika kyliks parçaları da ele geçmiştir.

Oda içindeki iki tabakayı birbirinden ayıran, 2.20-2.00 m. kodlarındaki bir taş blokaj, bu düzlemlerdeki malzemenin birbirine karışmasını engellemiştir.

6. yüzyıl için bu sonuçları veren, bir kısmı açığa çıkarılmış ve ikinci mimari evresinde duvar kalınlaştırılması sonucu, 1.80 m. lik bir doğu duvarına sahip bu yapının mahiyetinin anlaşılmasına ağırlık verilmiştir (Res. 1,3).

M. ö. 4. yüzyıl tabakası

Bu yüzyılın tek mimari kalıntısı, açmanın kuzey - batı kesiminde 2.85-2.83 m. kodları arasında değişen ve kuzey - güney doğrultuda uzanan döşeme muhtemelen kaldırımdır. Kaldırımın 210 cm.lik bir bölümü korunmuştur. F. Gül tarlasındaki 4. yüzyıl yollarında yer alan kaldırımlar gözönünde bulundurulduğunda, bu döşeme de 4. yüzyıl yollarından birisinin yaya kaldırımı olmalıdır. Bu yaya kaldırımının dışında, 4. yüzyıl tabakasının yüzey toprağına yakınlığının doğurduğu tahripten dolayı, herhangi bir mimari iz günümüze kalmamıştır. Buna karşın, bu yüzyılın malzemesi, özellikle erken 4. yüzyılda yoğun olmak üzere 2.90-2.60 m. kodları arasında kuzey-doğu köşe hariç, tüm açma sınırları içinde döküntü halinde de olsa bol olarak ele geçmiştir.

Bu malzeme özellikle döşemenin güney - doğu yarısında gevşek, kahverengi toprak içinde enkaz niteliğinde belirlenmiştir. Buna karşın döşeme batısında toprak karakteri (gri-açık kahve ve taş yonga) ile farklılık gösteren bölümde bu enkaz gözlenmiştir. Bu özellik bize F. Gül tarlasındaki durumu hatırlatmaktadır.

M. ö. 6. yüzyıl Tabakaları

M. ö. 6. yüzyıl tabakalarının araştırılması, bu yılki çalışmaların esasını teşkil etmiştir. Bu amaçla, geçen mevsim bir bölümü açılan 'A' odasına kuzey ve batı bölümde yapılan eklentiler ile çalışma alanı genişletilmiş ve eldeki mimari kompleksin aydınlatılmasına ça-

lıdır. Açma boyutunun oldukça geniş tutulmasından ve kazı süresinin sınırlı olmasından ötürü, bu çalışmalar 'A' odası dışında tümüyle tamamlanamamıştır. Batı yarıda ancak 'A' odasının kuzey-güney doğrultulu 5 no.lu duvarı ile köşe yaparak batı yönde gelişen ve kodları 2.77-2.70 m. arasında değişen 7 no.lu duvarın ortaya çıkarılması dışında derinleşilmemiştir. Özellikle 'A' odasının batısında kalan bu bölümde büyük bir dolgunun varlığı dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra 5 ve 7 no.lu duvarların birleştiği noktada 7 no.lu duvarın doğu bölümünün tahrip edildiği ve bu tahribin 'A' odasının batı duvarının tüm dış yüzü boyunca devam ettiği açık bir şekilde görülmektedir. Bu arada 5 ve 7 no.lu duvarların birleşeceği köşede güney-doğu noktada dar bir alanda bu ilişkiyi anlamak için küçük bir sondaj açılmış, 2.45 m. koduna kadar inildiği halde 4. yüzyıl ile bağlantılı dolgu malzemesiyle karşılaşmıştır.

Bunun dışında batı yarıda herhangi bir derinleşme yapılmamış ve çalışmalar M. ö. 4. yüzyıl düzleminin kazılabilen son derinliği olan 2.60 m. kodlarında sona erdirilmiştir.

M. ö. 6. yüzyılın, üst düzlemi ile de olsa 'A' odası dışında araştırılabildiği tek alan kuzey yarı olmuştur. Bu alanda 'A' odasının doğusundaki duvar içinde taşlar ile doldurularak kalınlaştırıldığı bölümde, kuzey yarıda bu duvarın devamını bulmak için yürütülen çalışmalarda, geçen yıl yapılan açıklamalardan farklı bir durum ile karşılaşmıştır. Bu sonuçlardan ilki, 'A' odasının 3 no.lu duvarın kuzeyinde devam etmemesi ve bu odanın kuzeydeki doğu - batı doğrultulu duvar ile sona ermesidir. 4 no.lu duvarın 3 no.lu duvar ile birleşen ve doğu yönde devam eden bölümü, M. ö. 4. yüzyıl tahribine uğradığı için belirlenmemiştir. Bu tahrip, yukarıda belirtilen noktada 2.45 m. kodunda ele geçen bir 4. yüzyıl sikkesi ile belgelenmiştir.

'A' odasının kuzeyinde 67 cm.lik bir açıklığın ardından, doğu - batı doğrultusunda 4 no.lu duvara paralel olarak uzanan ve M. Gül tarlasındaki ev duvarlarından (47 cm) daha az bir genişliğe (37 cm) sahip olan bir duvar (6 no.lu) belirlenmiştir. Bu yeni duvarda görülen, küçük ve şekilsiz taşlardan oluşan duvar örgü tekniği de evlerin duvarlarından belirgin bir farklılık göstermektedir. Bu iki duvar arasında 'C' alanı olarak belirlenen bölümde, yoğun malzeme grubuyla karşılaşmıştır. İki duvar arasında kalan dar aralık, bu özelliği ile peristasis olarak yorumlanmıştır. Bu alanda 2.70 m. kodundan başlayarak 2.35 m. koduna kadar inen ve içinde seramik buluntunun

yanısıra, istiridye kabuğu, kemik, kemik artıkları içeren çöplük niteliğinde bir durum ile karşılaşmıştır. Peristasis bölümünde ele geçen malzeme arasında, şişkin boyunlu Khios ve üretim yeri belirlenemeyen geç 6. yüzyıl amphora parçaları ve tarihleyici nitelikte Attika siyah firnisli 'C' tipi kyliks ağız ve kaide parçaları ve geç siyah figür stilinde Red - Line ressamına ait olan gözlü amphora parçası ele geçmiştir. Bütün bu buluntular, peristasis bölümünün ve 2.45 m. kodunda top-rağa oturan peristasis duvarının 6. yüzyıla ait olduğunu belgelemektedir.

Peristasis duvarı 3 no.lu duvarın içine doğu yönde 1.20 m. girdikten sonra orijinal olarak kesilmektedir. Daha sonra bu duvarın aksına uymayan ve 6 no.lu duvarın güney bitiminde başlayıp doğu kesite giren doğu - batı doğrultulu yeni bir duvar ile karşılaşmıştır.

Geçtiğimiz yıl 'A' odası ile bağlantılı olduğunu düşündüğümüz 1 no.lu duvarın aksında orijinal olarak kesilen 8 no.lu bu duvar, kuzeyde oldukça iyi korunmuş bir avlu bölümünü sınırlamaktadır. 2.50 m.'den batıya doğru belli bir meyille yükselen ve 2.65 m. koduna kadar ulaşan bu döşeme taşları hem 8 no.lu duvara, hem de 6 no.lu peristasis duvarına dayanmaktadırlar. Bu arada döşemede, kuzey kesitten çıkarak hafif bir 's' çizdikten sonra doğu kesite giren bir su kanalı yer almaktadır. Bu kanalda kuzeyden başlayarak, doğu kesite girdiği noktaya kadar suyun akış eğimi 2.53, 2.50, 2.48 m. kodlarla kuzeyden doğuyadır. Ayrıca doğu kesite girdiği noktada kanal iki taş blok üzerine orijinal bir biçimde oyulmuştur. Bu noktada, kanalın hemen kuzeyinde kanal taşlarının kodları yükselir ve bu taşlarla oluşturulmuş yükselti, batı yönde de devam ederek, içinde kerpiç yığıntılarının bulunduğu, muhtemelen bir fırını, sudan tecrit etmek amacıyla çerçevelemektedir. Bu sözünü ettiğimiz fırın bölümü, kuzey ve doğu kesitlere girdiği için açık bir şekilde anlaşılamamış ve ancak kerpiçlerin üzerinin temizlenmesi ile çalışmalarına son verilmiştir.

'D' alanı olarak adlandırılan bu döşemenin batı yönde gelişimini ve sınırını belirlemek amacıyla yürütülen çalışmada, kodun da belirgin olarak yükselmesinden (2.45-2.65 m.ye) dolayı, onun tam M. ö. 4. yüzyıl kaldırımı seviyesinde tahribattan dolayı kesildiği görülmüştür. Bu kesintinin bir diğer nedeni de kuzey kesitten çıkıp batı kesite yönelen bir dizi hellenistik ve roma dönemi su künklerinin yaptığı tahribattır. Bunun yanında, avlunun batı sınırlarının güney ucunda 'A' odasının 1.20 m. kuzeyinde 2.65 m. kodunda başlayan ve ağız çapı

0.60 m. olan bir kuyu belirlenmiştir. Bu kuyunun döşeme seviyesine kadar gelen üst bölümüne iç içe iki pithos yerleştirilmiştir. Kuyuda, pithos bölümü ve çember taşlarının ilk sırası açığa çıkarıldıktan sonra çalışmalara son verilmiştir. Çember taşları 1.90 m. kodunda yer almakta, ulaşılan son derinlik 1.80 m.dir. Bu kuyu, bu haliyle kuzey yarıdaki döşeme evresiyle çağdaş olmalıdır. Ancak, ilk inşasının daha erkene gidip gitmediği, kuzey yarıda henüz bir derinleşme yapılmadığı için bilinmemektedir. Ayrıca kuyunun hemen güney - batısında 'A' odasının kuzey-batı köşesinden 2.35 m. doğuda, 4 no.lu duvardan 35 cm. kuzeyde yer alan ve kuzey-güney doğrultuda üst evre döşemesinin de altına giren bir duvar ile karşılaşmaktadır. Burada duvarın orijinal olarak güney yönde 'A' odasının 4 no.lu duvarı ile 35 cm. aralık bırakmasının yanında, avlu döşemesinin bu duvarın kuzey yönde üstünü örtmesi de söz konusudur.

Bu durum, bugün için açıklayamadığımız bir problemi karşımıza getirmektedir. Kuzey bölümde avlu döşemesi 'A' odasının güneyindeki üst evre döşemesine göre 25-30 cm. daha yüksek bir koda sahiptir. Kuzey yarıda 'D' avlusunda döşemenin üzerinde 4. yüzyıl ile kod farkı bulunmamasından dolayı ve in situ malzemesinin bulunmayışından ötürü, bugün için belli bir tarih verebilmek güçtür. Diğer yandan alanlar arasında teraslandırma durumu da söz konusu olabileceğinden ötürü, bu iki döşeme aynı tarihten, yani 'A' odasının I. taban düzleminin tarihinden de olabilirler. Fakat, kuzey yarıda çok kısa bir zaman dilimi içinde 25 yıllık bir sürede, üç evrenin de varlığı söz konusu olabilir. 'D' alanında 10 no.lu duvar ile avlu arasındaki bağlantı ve tabakalanma gelecek yıllarda bu alanda yürütülecek bir derinleşme sondajı ile anlaşılabilir.

1 no.lu duvarın doğu bölümüne, 8 no.lu duvar ile ilişkiyi görmek amacıyla dar bir ekleme yapılmış ve bu eklenti güney bölümde eski sondaj sınırına kadar dayandırılmıştır. Bu alanda 1.80 m. kodunda 'A' odasının batısındaki doğu - batı doğrultulu 7 no.lu duvarın aksında yer alan ve 1 no.lu duvarın köşe yaptığı orijinal duvar olması gereken yeni bir duvarın euthynteria taşları ile karşılaşmıştır. Bu duvarın subasman kısmı, aynı 1 no.lu duvarın kuzey bölümü gibi 4. yüzyıl tahribatına uğramıştır.

'A' odası içinde yürütülen çalışmalarda batı bölümde kalan yarının kazısı tamamlanmış ve odanın tümü açığa çıkarılmıştır. Burada

Kuzey duvarının orijinal uzunluğu içten içe 5.26 m.dir. Geçen yılda güney - batı ucu belirlenen 4. yüzyıl tahriri batıda gelişmiş ve evin bir köşesini tahrip etmiştir.

Oda içinde geçen yıl izlenen tabakalanma paralelinde euthynteria blokları seviyesinde (1.70 m. koduna) kadar inilmiştir. 'A' odası içinde 4. yüzyıl düzleminin alt sınırı 2.55 m. kodunda sona erer. Bu derinlik ile birlikte tüm oda sınırları içinde taşsız gri renkli kerpiç toprağı başlamaktadır. Evin güney yarıdaki avlu döşemesi ve 2 no.lu duvardaki 2.54 m. eşik taşı ile bağlantılı olan üst evresi (I. taban) 2.40-2.30 m. kodları arasında yer alır. Bu taban üzerinde geçtiğimiz yıldan farklı olarak wave-line ve yatay 's' bezemeli, birisi büyük, diğeri ise küçük boyda iki yonca ağızlı olpe dışında herhangi bir malzeme ele geçmemiştir. 1987 yılında özellikle güney - doğu köşede bir yığın halinde bol sayıda kâse ve yatay 's' bezemeli bir amphora bu üst taban seviyesinde ele geçmiştir. 'A' odasının içinde I. tabanın ardından 2.30-2.15/2.10 m. kodlar arasında, iki evreyi birbirinden ayıran taş blokajın batı yarıdaki devamı açılmıştır. Bu taş blokajın içinde, 1987 yılında bulunan reliefli perirhanterion parçaları bu yılki çalışmalarda bulunamamıştır. Bu taş blokajın sökülmesi ardından 2.15 m. kodla birlikte oda içinde gevşek kahverengi, az kömürlü bir toprak yapısı dikkati çekmiştir. Bu derinliklerde, üst evrenin de altında, yine 1987 yılında olduğu gibi 'C' tipi kyliks ağız ve gövde parçaları bulunmuştur. Geçtiğimiz yıl alt tabanda ve taş konstrüksiyon içinde Klazomenai siyah figürlü seramiği, Khios amphoraları ve wave-line'li seramiklerle birlikte hiçbir tarihleyici malzemenin ele geçmeyişi, bu düzlemin başlangıç tarihini belirlememizde büyük bir güçlük doğurmuştu. Bu yılki çalışmalarda 1.95-1.90 m. kodları içinde alt taban düzleminde hiçbir malzeme bulunmamasına rağmen, 1.90 m. kodundan başlayıp 1.70-1.65 m. kodlarında toprağı oturan, işlevini anlayamadığımız şekilsiz taş yığını içinde 'C' tipi kyliks ağız parçasının bulunuşu, 'A' odasının kuruluş tarihini en erken M. ö. 530/525 tarihlerine götürmektedir. 'A' odasının batıdaki 5 no.lu duvarın üzerinde, alt düzlem için 2-3 ve 4 no.lu duvarlarda gözlenen euthynteria blokları bulunmazken, bu sefer diğer duvarlarda izlenilmeyen bir durum olarak, üst taban için bir euthynteria sırası, 2.39-2.16 m. kodları arasında bu duvarda yer almaktadır.

'A' odası içinde tamamlanan bu kazı seviyesinde, M. Gül tarlasında 6. yüzyıl için büyük boyutlu bir inşaat faaliyetinin M. ö. 530/525-

500/494 tarihleri arasında çok kısa bir sürede gerçekleştiğini anlamaktayız. Buna ilâveten, 1.80 kodu ile birlikte güneydeki 2 no.lu duvarların hemen altında çok küçük bir bölümünü görebildiğimiz, batı yarısı da 'A' odasının 4. yüzyıldaki tahribi ile yok olan bir duvar parçası açığa çıkmıştır. Doğu - batı doğrultuda uzanan bu yeni duvar 'A' odasının 2 no.lu duvarına göre biraz daha kuzeye yönelmiştir.

Burada ulaşılan son derinlik olan 1.70 m. kodta M. ö. 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen erken tip İyonya kyliksi parçaları, beyaz astarlı Khios amphorası gövde parçaları, rozetli kâse ağız kenarı parçaları ve bir tane de yaban keçisi tasvirli oinokhoe/amphora gövde parçası ele geçmiştir. Bu seramik ve mimari buluntular, bugün için zayıf da olsa, M. Gül tarlasında erken 6. yüzyıl iskânının varlığına işaret ederler.

Bu oda içinde, erken 6. yüzyıl düzleminin geniş boyutlarla araştırılmasına gelecek yıl devam edilecektir.

'A' odasının doğudaki 3 no.lu duvarının 1 no.lu duvar ile arasında kalan dolgunun durumunu anlamak ve 3 no.lu duvarın iç yüzünün var olup olmadığını görmek amacıyla, güney yarıda dar alanda sondaj açılmıştır. Bu sondaj içinde 2.70-2.20 m. kodlar arasında taş dolgunun devam ettiği ve bu kodun altındaki kahverengi saf toprağın, bırakılan son derinlik olan 1.80 m. koduna kadar indiği gözlenmiştir. Bu arada 1.80 m. kodunda 3 no.lu duvarın içinde bir taş sırası ile karşılaşmıştır.

Bu taşların güney yarıda kalanının üzerinde ikinci bir taş daha yer alır. Bu üç taşın 3 no.lu duvarın iç yüzüyle arasındaki uzaklık 0.62 m.dir. Dolayısıyla, bir doğrultuya sahip olan bu üç taşın 3 no.lu duvarın euthynteria'sı olarak yorumlanması doğru olacaktır. Bu dolgu içinde ele geçen malzemeler ('C' tipi kyliks ağız parçası ve şişkin boyunlu Khios amphorası parçaları), bize duvarın doldurulmasının M. ö. 510-500 tarihlerinde gerçekleştirildiğini göstermektedir.

B) Akropol Güney Yamacı Çalışmaları ²

1982, 1983 ve 1987 yıllarında yapılan çalışmalarda ortaya çıkarılan seramik atelyesinin nasıl geliştiğini anlamak ve bu yıllarda elde edilen sonuçların sağlamlasını yapmak için çalışmalara başlanmıştır. 1982 ve 1983 yıllarındaki kazılarda bu alanda iki kullanım safhası

² Bu bölüm İ. Gezgin'in raporuna dayanmaktadır.

belirlenmiştir. Bunlardan I. yapıkatının, en erken malzemesi olan, Sophilos'a ait bir parça ile başlayıp (M. ö. 580) Perslerin neden olduğu bir yangın tabakası ile M. ö. 550-540 tarihlerinde sona erdiği saptanmıştır. II. Yapıkatı ise, bundan hemen sonra başlayıp, en geç malzeme olan kırmızı figürlü 'C' tipi kyliks ile belirlenen 500 yıllarında sona ermiştir. Ancak bu yıllardaki çalışmalarda elde edilen mimari kalıntılar hakkında henüz bir açıklama yapmak mümkün olamamıştır. 1987 yılındaki kazıda ise, burada bir seramik fırını ele geçmiş ve bu yapı kalıntılarının bir seramik atelyesine ait oldukları sonucuna varılmıştır. Ve ayrıca üç yapı katı belirlenmiştir. Bunlar :

I. Yapıkatı : 1 no.lu duvar ve 'H-C' alanı olarak adlandırılan alanın doğusundaki kırmızı figürlü kyliksin bulunduğu düzlem (M. ö. 550-500).

II. Yapıkatı : Fırına teğet geçen 10 no.lu duvar (M. ö. 580-550).

III. Yapıkatı : Tamamen anakaya üzerine oturan fırın düzlemi. Bu evre de M. ö. 600-580 arasına tarihlenmektedir.

Bu yılki çalışmalara seramik atelyesinin doğuya ve güneye doğru nasıl geliştiğini görmek amacıyla, 10 no.lu duvarın güneyinde, geçen yıl 14.00 m. koduna kadar açılan ve 'I' olarak belirlenen alan, doğuya doğru 5 m. daha genişletilerek başlanmıştır. Tarım toprağının hemen altından 13.95 m. kodundan başlayarak 13.75 m. koduna doğru bir eğime sahip olan, sıkıştırılmış taş ve anakaya parçalarından oluşturulmuş bir düzlem bulunmuştur. Burada tarım toprağının bu düzleme kadar inmesinden dolayı, yer yer malzemesiz alanlara rastlanmıştır. Ele geçen malzeme 6. yüzyıl sonlarına tarihlenebilecek niteliktedir. Bu malzeme arasında, 10 no.lu duvarın eşliğinin önünde bulunan Benha tipi amphoraya ait parçalar, attika siyah figür tekniğinde Dionysiak sahneli bir kylikse ait parçalar, üretim yeri bilinmeyen amphora ağız parçaları, siyah figürlü Klazomenai amphorasına ait gövde parçaları vardır. 10 no.lu duvarın güneyinde kalan bu düzlemin avlu veya yol olduğu düşünülmüştür (Res. 2,4).

Bu açmanın hemen kuzey kesitinde bir ucunu yakaladığımız kyunun ortaya çıkarılması ve atelyenin doğusunun açılması amacıyla 'I' alanına kuzey taraftan 7.60X5 m. boyutlarında bir eklenti yapılmış ve bu kuzey eklentiye 'K' alanı adı verilmiştir. 'K' alanında 13.80 m. koduna kadar inildiğinde, kuzey-güney doğrultulu ve kuzey kesite giren 1,5 m. uzunluğunda 42 cm. genişliğinde bir duvara ve bu duva-

rın doğusunda kil bulunması nedeniyle kil havuzu olarak düşündüğümüz, anakayanın oyulması suretiyle oluşturulmuş bir alana rastlanmıştır.

Açmanın ortasında, kuzey - güney doğrultulu duvarın batısında ve güneyinde, içinden bol malzeme gelen bir taş enkaz ile karşılaşmıştır. Buradan tatmin edici bir sonuç elde edilmeyince, 'I' alanına dönüp, batı yarıda eşik taşının güneyinde alt evreye inmek amacıyla bir sondaj açılmıştır. Sıkıştırılmış düzlemin sökülmesiyle, alttan fırın artıkları, küçük çakıl taşları ve anakayadan koparılmış taşlardan oluşan bir tabaka ile karşılaşmıştır. Devamında bu dolgunun anakayaya kadar indiği gözlenmiştir. Anakayaya, sondaj güney yarısında 13.25 m. kodunda ulaşılmıştır. Kuzey yarı ile güney yarının seviyelerinin eşitlemesi için yapılan dolgunun üst yüzeyinde, anakayadan koparılmış parçalarla sıkıştırılıp bir düzlem elde edilmiştir. Bu düzlem üzerine de 10 no.lu duvar oturtulmuştur. Dolgunun anakayaya kadar devam etmesi ve tabaka tabaka doldurulmuş olması, buranın yol olması ihtimalini doğrulamaktadır. 10 no.lu duvarın güney yüzünün büyük polygonal taşlardan ve oldukça düzenli yapılmış olması, duvarın dış yüzü olduğunu göstermektedir. Bu da burada bir yol olması tahminini kuvvetlendirmektedir. Düzlemin üzerinden ele geçirilen malzeme oldukça aşınmış ve gezinmiş bir durumdadır.

'I' alanının yol olduğunu gördükten sonra, yolun güney sınırını bulmak için, 'I' alanın güney - doğu köşesinden güneye doğru 1.5×5 m. boyutlarında bir açma daha açılmıştır. Bu eklentide (L alanı) 13.50 m. koduna gelindiğinde, işlevini anlayamadığımız düzgün, sıralanmış bir grup taşta rastlanmıştır. Kuzey - batı güney - doğu doğrultusunda olan bu taşlar bir duvar düzeninde olmayıp, döşemeye benzemektedirler. Döşemenin güneyinde ise, taş ve seramikten oluşan bir enkaz düzlemi ile karşılaşmıştır.

Bu sırada, üst kodu 13.85 m., ağız çapı 1,02 m. olan kuyuda temizleme çalışmaları yapılmıştır. 9.65 m. koduna kadar inilen kuyunun iri taşlar ve toprakla doldurulmuş olduğu görülmüştür. Dibe inildikçe kuyunun çapı artmaktadır. 9.65 m. derinlikte çapı 1.40 m. ye ulaşmıştır. 12.20-12.10 m. kodları arasında, üzerinde kabartma frizler halinde mitolojik ve günlük sahneler içeren pişmiş toprak elemanlar ele geçmiştir. Kuyudaki çalışmalara, gelecek yıl devam etmek üzere 9.65 m. kodunda son verilmiştir.

'K' alanında alt evrelere inmek için bir sondaja başlanmıştır. Sondaj, kuyu ile açmanın ortasındaki taş enkazın güney sınırı arasındaki alanı kapsamaktadır. 13.80 m. kodunda başlayan sondajda derinleştik-

çe, kuzeyde anakaya ortaya çıkmaya başlamıştır. Sondajın güney - doğu köşesinde de anakayaya oyulmuş yuvalar içine oturtulmuş durumda kırık pithoslar ortaya çıkmıştır. Bu alandaki taş enkazın kaldırılması sırasında ele geçen malzeme arasında, yivli sütun şeklinde perirhanterion ayak parçaları, wave-line'lı hydria ağız ve boyun parçası, üretim yeri bilinmeyen amphoraya ait ağız, boyun parçası, Klazomenai siyah figür tekniğinde bezenmiş bir kapağa ait parça dikkati çekmektedir. Enkazın temizlenmesinden sonra, kil havuzu olarak adlandırılan kuzey - doğu bölüm kazılmıştır. Bu alanda derinleşmeye başladıktan sonra, daha önce belirlenen kil tabakasının aşağıya doğru devam etmediği ve çukurun kille dolu olmadığı, belli bir seviyeden sonra seramik veren bir tabakaya ulaşıldığı görülmüştür. Buradan çıkan yoğun malzeme 13.90-13.80 m. kodları arasından toplanmıştır. Daha alt seviyeye inildikçe, anakayaya oyularak yapılan bu çukurun içinde de ayrıca oyuklar bulunduğu ortaya çıkmıştır. Bunlar kuzey - güney doğrultulu, ikişerli sıra halinde altı tanedir. En kuzeyde olanlar kesite girdiği için, şu durumda yalnız güney kenarları görülebilmektedir. Ortadaki iki oyukta, 12.95 m. ve 13.16 m. kodlarında, oyuklara doldurulmuş toprak tabakanın üzerine belli bir amaçla yerleştirdikleri düşünülen iki büyük taş blok vardır. En güneydeki iki oyuk ise, diğerlerine göre daha küçük çaplıdır. Kuzey - güney doğrultulu duvardan kil havuzunun içine doğru inen, anakayaya oyulmuş basamakların ise eşik veya merdiven olarak kullanıldığı kabul edilmelidir.

Bu arada 10 no.lu duvarın doğrultusunu izlemek için, eşik taşından doğuya doğru bir sondaj açılmıştır. 10 no.lu duvar, fırında olduğu gibi, kuyuya da teğet geçerek doğu kesite girmektedir.

Taş enkaz kaldırıldıktan sonra, alttan, kuyunun batısında 10 no.lu duvara yaslanan ve 'H-C' alanındaki üst evre düzlemine giden, apsisli, yer yer bozulmuş, tek sıra taşlardan oluşan bir duvar ortaya çıkmıştır. Bu duvarın kuzeyinde büyük ve yuvarlak taşlardan oluşturulmuş, işlevi anlaşılmayan küçük bir platformun varlığı görülmüştür. Bu platformun batıya ilerleyip ilerlemediğini anlamak için 'H-C' alanının kuzey - doğu köşesinde 1×0.5 m. lik bir sondaj açıldığında, platformun batıya devam etmediği, ancak daha önceden 'H-C' alanının güney-doğu köşesinde 3 no.lu duvara yaslanan küçük taşlardan oluşturulmuş düzlemin, kuzey - doğu köşede de var olduğu anlaşılmıştır. Elde edilen malzeme 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir.

Kuzey - güney doğrultulu duvarlarımızın batısında oldukça küçük, yonga taşlarla oluşturulmuş bir düzlem bulunmuştur. Bu düzlemin,

duvarın kil havuzuna açılan eşliğinden sonra daha güneye devam etmediği görülmüştür.

Bu yıl ortaya çıkarılan kuyu, pithoslar ve kil havuzu olarak adlandırığımız, anakayaya oyulmuş mekân, seramik fırını ile birlikte bir atelyenin elemanlarını oluşturmaktadır. Kuyu, pithoslar ve kil havuzu daha sonraki evrelerde de kullanılmıştır. Kil havuzu kullanım amacı tam olarak anlaşılmasına rağmen, kille ilgili bir işlemin gerçekleştirildiği bir işlik olmalıdır. Bu işliğin çeşitli oyuklardan oluşması, kilin kalitesine göre ayrı ayrı depolandığını düşündürmektedir. İşlik, batı kenarda kuzey kesite giren 1.5 m. uzunluğundaki duvar ve bunun eşliği, güney ve doğu kenarlarda ise yontulmuş anakaya ile çevrelenmiştir. 12.90 m. seviyesine inen ve kille ilgili bir kullanım amacı olan bu çukurun üstünün de kapalı olduğu düşünülmektedir. Burada 13.90-13.80 m. kodlarında yoğun malzeme ele geçmesi nedeniyle, son evrede oyukların doldurulmuş ve düzeltilmiş olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

1987 yılında yapılan kazı sonunda burada belirlenen üç mimari evrenin doğruluğu, bu yılki çalışmalarla da sağlanmıştır.

III. Evre, yani en alt safha (fırın evresi) 'K' alanında kil deposu, kuyu ve pithoslarla temsil edilmektedir. Bunun tabanı anakaya üzerindedir. *II. Evre*, 10 no.lu duvar, kuyu, pithoslar ve kil deposunu kapsar. Fırına teğet geçmesi nedeniyle *II. evreye* ait olduğunu söyleyebildiğimiz 10 no.lu duvarın, kuyuya da teğet geçmesi, hem 10 no.lu duvarın *II. evreden* olduğunu, hem de kuyunun ilk evreden olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

I. Evreyi ise 10 no.lu duvara yaslanan 1, 2 ve 3 no.lu duvarlar, önceki yıllarda 'H-C' alanında kırmızı figürlü 'C' tipi kyliksin bulunduğu düzlem ve onun altında yaklaşık 14.10 m. kodunda bulunan küçük yuvarlak taşlardan yapılmış döşeme ile yol düzlemi oluşturmaktadır.

'H-C' alanındaki küçük taşlardan yapılmış döşemenin 3 no.lu duvara yaslanması, *I. evrenin* iki safhaya ayrıldığını gösterir. Bunlar *IA* ve *IB* evreleri olarak adlandırılmıştır. *III. ve II. evrelere* ait hiçbir düzlem bulunamamış olmasından dolayı malzeme ile mimari arasındaki ilişkiyi, geçen yıllarda ortaya konan verilere göre kurabilmekteyiz. *I. evre* ise, yolun üst düzlemi, 'H-C' alanındaki alt ve üst döşeme düzlemleri ve taş enkaz arasından gelen malzeme ile bağdaştırılabilmektedir.

1987 yılındaki çalışmada fırın içinden yoğun bir şekilde geç orientalizan malzeme gelmesi nedeniyle 600'lerde başladığını düşündü-

ğümüz III. evreyi, 'G' alanında anakaya üzerindeki ince toprak tabakası içinde bulunan Sophilos'a ait bir parça ile 580 dolaylarında bitirmekteyiz. Ancak, fırın malzemesi olarak tanımladığımız siyah firnisli malzemenin tarihi hakkında henüz kesin bir fikrimiz yoktur.

II. yapıkatına ait hiçbir tarihleyici malzeme ele geçmemiştir. Bu evreyi, fırın evresinin sona erdiği 580/570 tarihi ile IB evresinin başladığı 530/525 tarihi arasında bir yere yerleştirmek gerekmektedir.

I. yapıkatı ise, yakaladığımız iki döşeme ile 6. yüzyılın son dörtlüğüne verilebilir. IB düzleminde bulduğumuz omega - kulplu lekane ve IA düzleminde ele geçen kırmızı figürlü 'C' tipi kyliks ile I. yapıkatı 530-500 yıllarına tarihlenebilmektedir.

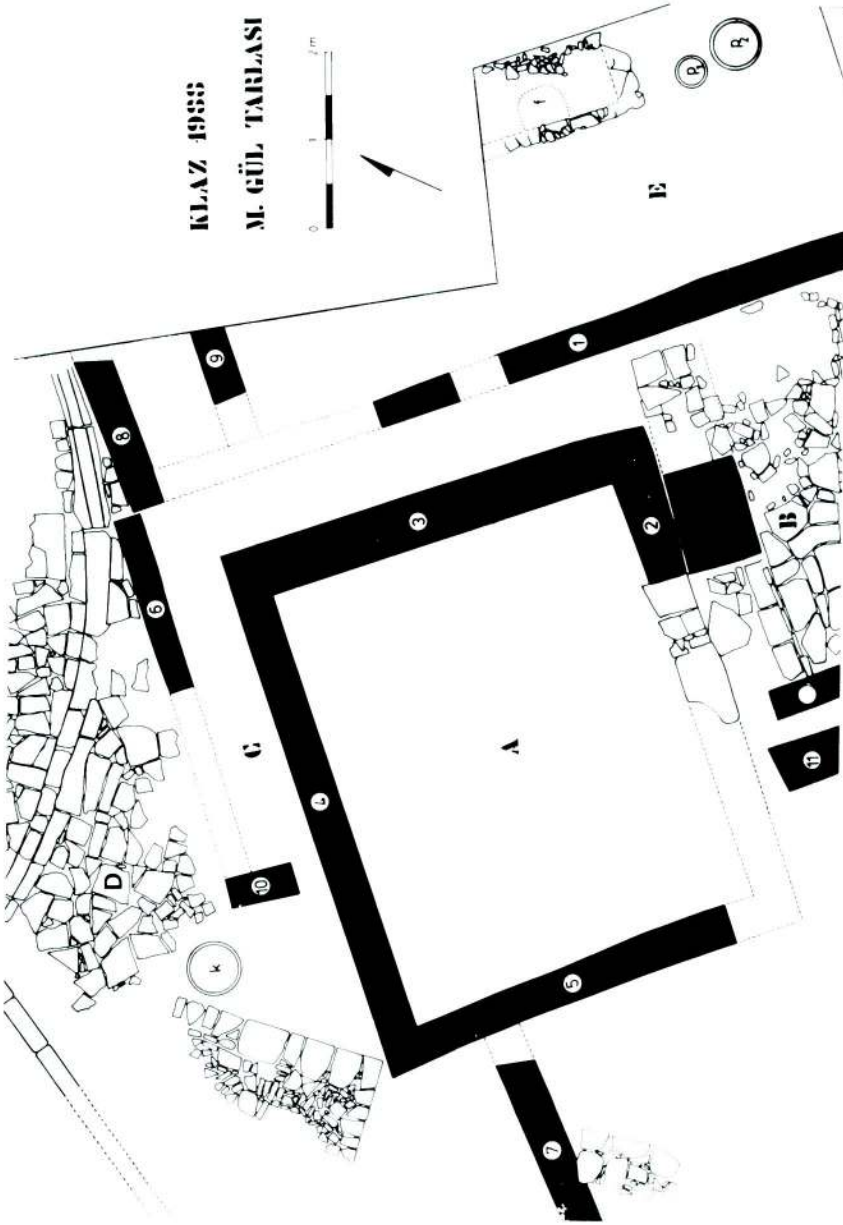
C) Karantina Adası Çalışmaları³

Klazomenai antik kentinin tarihinde 6. yüzyılın ikinci yarısından Roma döneminin sonuna kadar olan dönem için büyük önem taşıyan Karantina Adasında, sağlık tesisleri ve sağlık personelinin kullandığı kamp tesislerinden ve bunların kullanımından dolayı meydana gelen tahribatı incelemek ve yüzey araştırması yapmak için 1987 yılında başladığımız çalışmalara 1988 yılında da devam edilmiştir. Bu yıl yürütülen yüzey araştırmalarında, karantina tesisi olarak inşa edilen yeni binanın batısındaki yamaçta, bir ucu açığa çıkan bir bronz parçasını kurtarmak amacı ile küçük bir sondaj açılmıştır. Bu sondajda Roma dönemine ait yaya kaldırım bir caddenin batı kenarı ile buna bağlı yapı kalıntıları açığa çıkarılmıştır. Caddenin batı kenarında taş plakalarla kaplı bir yaya kaldırımı vardır. Yağmur sularını toplayan, üstü açık kanal, kaldırım boyunca devam etmektedir. Evlerden gelen diğer kanallar da bu kanala bağlanmaktadır. Kaldırımın batısında yer aldığı alaşılan evlerden, yüzeye yakın olmalarından dolayı fazla bir şey korunamamıştır. Ancak bu kesimde, tabakalar birbirine karışmış olmakla birlikte, M. ö. 6. yüzyıl ile Roma dönemi arasında tarihlenen seramik buluntular ele geçmiştir. Bir ucu yüzeyden görünen bronz parçanın ise, bu kesimde bir çukura antik dönemde saklamak amacı ile gömülmüş bir thymiaterion (tütsü kabı) olduğu anlaşılmıştır. İki kulplu, üç ayaklı ve kapaklı bir kap olan bu thymiaterion'un massif döküm olan kısımları oldukça iyi korunmuştur. Bronz saçtan yapılan gövdesi, ayağı ve kapağı ise çok yıpranmıştır. Mimarisini ve tabakalarını henüz kesin olarak belirleyemediğimiz bu alanda, gelecek yıl yoğun çalışmalar yapılması planlanmıştır (Res. 5,6).

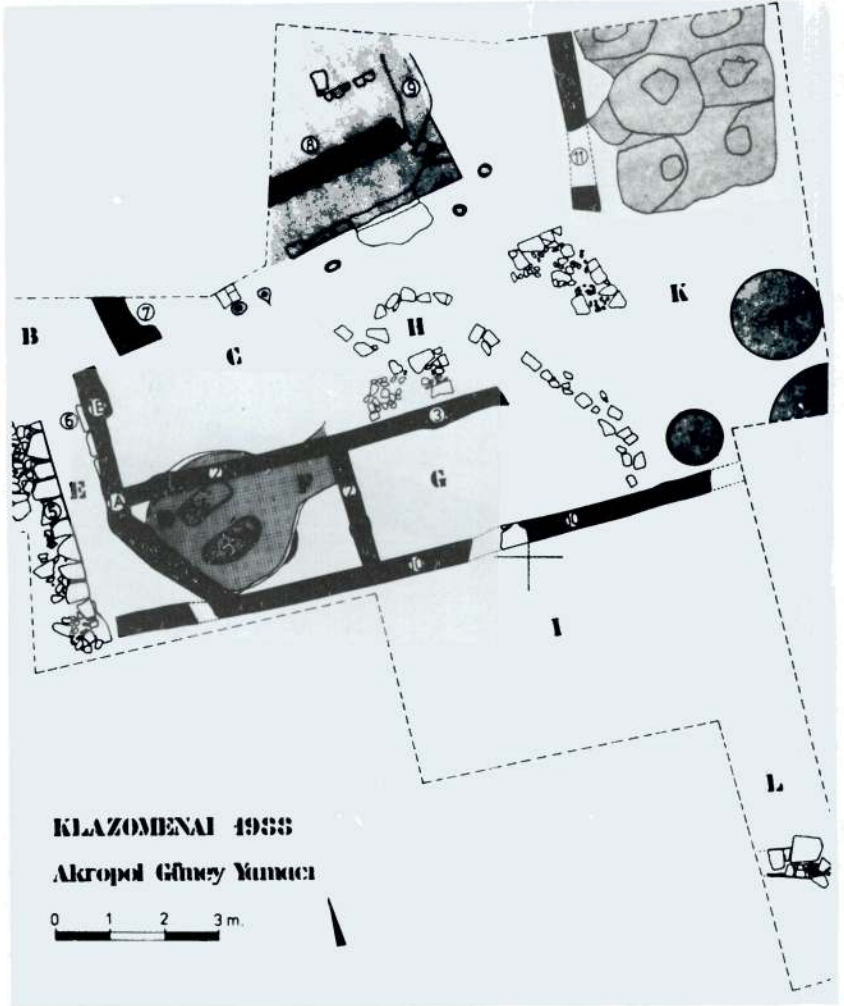
³ Bu bölüm R. Van Beek ve J. Beelen'in raporuna dayanmaktadır.

KLAZ 4933

M. GÜL TARLASI

Res. 1

Res. 2

Res. 3

Res. 4

Güven Bakır

Res. 5

Res. 6